

[0464]

58. Nijfrysk *loart(e)* 'keutel'.

Ien fan 'e wurden dy't ôfliedkundich har gelikens yn it Hollânsk net hawwe, is *loarte* (mei brutsen lûd en stomme *r*, dus *lʷatə*), dat 'keutel' bitsjut. Yn ús taeleigen sit dat substantyf (noch) goed biwoartele, tink mar oan 'e spotske sizwizen: 'Dêr hast de *loarte* by de skjinne ein' en 'Hy byt op 'e tosken as in dea hin op 'e *loarte*'. Fierders komt it foar yn fêste forbiningen lyk as 'sa fûl as in *loarte*' en 'sa krom as in *loarte*'. As twadde gearstallend diel fine wy it yn *bangeloart(e)* 'bangeskiter', *bargeloarte*, *eachloarte*, *houneloarte*, *knyploartsje*, *skieppeloarte*, *slieploarte* en *snaploarte* 'rabbelbek'.

De skriftlike oerlevering fan it wurd *loarte* set yn mei S.A. Gabbema, dy't ús in samling fan *Fryske bywirden* neilitten hat. Yn syn hânskrift, dat om 1675 hinne ûntstien wêze moat, lêze wy it folgjende staeltsje fan ûngewosken folkstael: 'De stedlioe sisse secreet, de boeren sizze kakhuus, en azt al om komt, izt ien winkel fen poppier en *lorten*' (*Estrik XI*, 17, nû. 188b). Deselde Gabbema hat ek in Hollânsk krûdeboek útjown mei de wiidweidige titel. "*FRIESCHE LVST-GAARDE OFTE BOOM- HEESTER- BLOEM- EN KRUYD-WAARANDE....* ensfh, (1686). Yn it haedstik oer de *Witte Bryonie* (= wylde hagerank) fornijt de skriuwer ús, hoe't dy plant doedestiids to uzes neamd waerd: "In Fries-land *Schiep-entel*. *Schiepe-keuttel* of *Schieppe-lorte*. naa de vorm der Beezijën." (*Estrik XV*, 178). As trêdde Midfrysk foarbyld helje wy *Waatze Gribberts Bruyloft* fan 1701 oan, dêr't de titelheld it earne op 'e frage hwat er yn syn koer hat dit biskie jowt: "Neat folle sonners as yen Hoonne; of hy mey der yen *Lorte* of twaa by yn leyd habbe." (*Estrik VII*, 26). It docht sadwaende bliken dat it wurd *loarte* yn it Aldfrysk en by Gysbert Japicx mist en earst ± 1675 foar 't ljocht komt.

It is saek dat wy nou de foarmen yn 'e Fryske tongslaggen tusken Fly en Lauwers neigean. Yn 'e súdwesthoeke fan Fryslân is de útspraak ornaris *lō.tə*, allinne yn Warns en omkriten libbet it wurd as *lɔ.tə*. De skelnamme *skieppelorten* hawwe de Warnzers krige, om't hja yn it foarige dy skytaeijen op it mienskar gearfandelen. Foar Skylge hat G. Knop de skriuwwize *lōtte*¹ fêstlein, dy't útwiist dat de *r* yn 'e eilannertael krekt as op 'e fêstewâl stom wurden is.

In eintsje oer de Fryske grins stjitte wy op it Grinslânske *lort* 'kjitte' mei it forlytsingswurd *lortje* 'keutel', dat neffens K. ter Laan² yn it oan Fryslân swettende Westerkertier thúsheart.

Geane wy noch fierder nei it Easten ta, dan sjogge wy by J. ten Doornkaat Koolman de Eastfryske-Leechdútske foarm *lurt* 'Dreck, nichtsnutziges, werthloses Zeug'³, dy't grif mei ús *loarte* yn forbân stiet.

Noardfryske tongslaggen hawwe it wurd allyksa hiem. Sa hat E. Löfstedt foar it doarp Ockholm en de Halligen it meartal *lörte*⁴ (yn *skēpelörte* 'skieppeloarten') optekene, wylst op Fehr en Söl' *luurt*⁵ 'kwea, skyt, stront' húsriem is. Yn it Mooringer dialekt bistiet neffens in al hwat âldere opjefte fan B. Bendsen *laurte* m. 'Stück Dreck'⁶.

Fierders hat dan neffens P. Jensen de Wiringhiird noch de foarm *lörte* m. 'Kotballen, Kötel'⁷, wylst de Helgolanners *loort* 'kjitte, stront' sizze neffens N. Århammar yn syn stik *Halunder Sprek* (*Der Helgoländer* 128 März-April 1975).

Ut O. Mensing syn wurdboek kinne wy opmeitsje, dat it Leechdútsk fan Sleeswyk-Holstein *lord* m.⁸ 'stront' hat.

As wy nou de Skandinaefske talen en tongslaggen acht slane, dan moat nsweedsk, nnoarsk, ndeensk *lort*⁹ 'kjitte' sûnder mis taelkundich ien en mien wêze mei it Fryske *loart(e)*. Foar de Føroyar jowe Jacobsen-Matras *lortur* m. op mei de bitsjuttingen 'smuds, snavs, ekskrementer'¹⁰. Op 'e Shetlâneilannen seit it folk fan *lurt* 'keutel' ('a lump, esp. of dirt'), sa't wy lêze kinne yn J. Wright, *The English Dialect Dictionary III* (1902), s. 696. Wy bislute it oersjoch oer de sibben fan *loart(e)* mei it nijingelske *lorty*¹¹ 'smoarch, fiis', dat yn 'e tongslach fan Northumberland yn 'e swang is.

Hwat it Skandinaefske *lort* oanbilanget, tinke Falk en Torp¹², dat it in útrinder is fan 'e stamme **ler-* 'slop delhingje'. Hjoeddeiske wurdboekskriuwers lyk as J. de Vries, *Nederlands Etymologisch Woordenboek* (1971), s. 412 stimme harren mei, mar it opmerklike is, dat J. Pokorny yn syn great *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* (1959) hielendal gjin grounfoarm **ler-* opnommen hat. Wol neamt de lêste op s. 965 fan syn wurk de woartel **sler-*. Op himsels hoecht soks noch net tsjin Falk en Torp har ôflieding to pleitsjen, hwant wy soene in forweechlike *s* oannimme en dus fan *(*s*)*ler-* útgean kinne. It liket my al in great biswier ta, dat by ydg. **sler-* dúdlik lûdneibauwende wurden hearre en dêr kin men it skift fan *loart(e)* ensfh. mar min ta rekkenje. Fierders tsjut *loart(e)* yn it Frysk gjin 'weake dridze of strontbult' oan, mar in 'kromme

keutel', forlykje de sizwize 'sa krom as in loarte'. It hat dêrom mear eigenskip, tinkt my, om Frysk *loarte* < *lorte* < **lurte* to forbinen mei ydg. **lerd*- 'kromje', dê't ûnder oaren mei gearhingje ags. *lort* 'krom', ags. *be-lyrtan* 'bidrage, forrifelje' (eig. 'biskite'!), mhd. *lürzen* 'biskite, bilazerje', nhd. *lurz*, *lerz* 'lofter' (eig. 'krom'), gr. λορδός 'krom, foaroer bûgd, roungear', armeensk *lorç-k^c* 'earslûkingen'.

Foar eigen en oarmans geriif fetsje ik it boppesteande noch efkes gear yn 'e foarm fan in wurdboekartikel:

l o a r t (e), haedw. (de), 'keutel', midfrysk by Gabbema [±1675] *lorten*, pl. (*Estrik XI*, 17) en [1686] *lortte* (*Estrik XV*, 178). yn W. Gribberts Bruyloft [1701] *lorte* (*Estrik VII*, 26);- súdhoeksk *lō.tə* (allinne yn Warns en omkriten *lɔ.tə*), Skylge *lottə* (Knop 64), grinsl. *lort* 'kjitte', forlytsingswurd *lortje*, n. 'keutel' (Westerkertier), neastfrysk-nnd. *lurt* 'skyt', noardfrysk: *loort* (Helgolân) 'kjitte, stront', *lörte*, pl. (Halligen en Ockholm) '(skieppe-) loarten', *luurt* (Fehr en Söl') 'strontbult', *laurte*, m. (Mooringer), *lôrte*, m. (Wiringhiird) 'stik stront', nnd. (Sleeswyk-Holstein) *lord*, m. 'stront', nsweedsk, nnoarsk, ndeensk *lort*, 'kjitte', de Føroyar *lortur*, m. 'smoargens, fûlens, skyt', Shetlâneilannen *lurt* 'keutel', ning. dial. (Northumberland) allinne yn it eigenskipswurd *lorty* 'smoarch, fiis'. It wurd *loart(e)* < *lorte* < **lurte* bitsjut 'de kromme (keutel)', it heart by de ydg. stamme **lerd*- 'kromje' en is bisibbe oan ags. *lort* 'krom', ags. *be-lyrtan* 'biskite, forrifelje', mhd. *lurz*, *lerz*, 'lofter' (eigtl. krom', mhd. *lürzen* 'biskite, bidrage', gr. λορδός 'krom, foaroer bûgd, roungear', arm. *lorç-k^c*, pl. 'de earsslûkingen'. Forl. noch de sizwize: 'sa krom as in loarte'.

Lit.: E. Löfstedt, *Niederdeutsche Mitteilungen* 19/21 (1963/1965), s. 307; J. Pokorny, *IEW* 678.

Goutum

W.J. Buma

NOATEN:

By 58:

1. G. Knop, *De spraakkunst der Terschellinger dialecten*. Assen 1954, s. 64.
2. K. ter Laan, *Nieuw Groninger Woordenboek*². Groningen-Djakarta 1952, s. 506.
3. J. ten Doornkaat Koolman. *Wörterbuch der ostfriesischen Sprache II*. Norden 1882, s. 551.
4. E. Löfstedt, *Die nordfriesische Mundart des Dorfes Ockholm und der Halligen*. Lund 1928, s. 90.
Deselde, *Beiträge zur nordseegermanischen und nordseegermanisch-nordischen Lexikographie*, yn: *Niederdeutsche Mitteilungen* 19/21 (1963/65), s. 307.
5. R. Arfsten, *Fering Wurdenbuk*. Bi a Wik 1965, s. 40.
H. Schmidt, *Wörterbuch des Sylterfriesischen (Sölring Uurterbok)*. Keitum 1969, s. 55.
6. B. Bendsen, *Die nordfriesische Sprache nach der Moringer Mundart*. Leiden 1860. s. 55.
7. P. Jensen, *Wörterbuch der nordfriesischen Sprache der Wiedingharde*. Neumünster 1927, spj. 340.

8. O. Mensing, *Schleswig-Holsteinisches Wörterbuch III*. Neumünster 1931, spj. 510.
9. E. Hellquist, *Svensk etymologisk ordbok*. Lund 1957, s. 588.
H.S. Falk-A. Torp, *Norwegisch-Dänisches etymologisches Wörterbuch I*. 2. Aufl. Oslo & Bergen-Heidelberg 1960, s. 655.
N.A. Nielsen, *Dansk etymologisk ordbog*. Copenhagen 1966, s.234.
10. M.A. Jacobsen-Chr. Matras, *Føroysk-Dansk orðabók²*. Tórshavn 1961. s. 262.
11. J. Wright, *The English Dialect Dictionary III*. London-Oxford-New York 1902, s. 662.
12. H.S. Falk-A. Torp, *o.w.*, s. 655.